

University of Groningen

Nederlandse vrienden van de Sovjet-Unie

Voerman, Gerrit

Published in:
ThemaTijdschrift Nederland-Rusland

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:
2013

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Voerman, G. (2013). Nederlandse vrienden van de Sovjet-Unie. *ThemaTijdschrift Nederland-Rusland*, 3(1), 76-79.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

Ben van Meerendonk, Congres in Krasnapolsky, april 1949

Nederlandse vrienden van de Sovjet-Unie

Na de Oktoberrevolutie bestond er wereldwijd een uiterst negatief beeld van de Sovjet-Unie, ook in Nederland. Slechts een kleine radicale groep van anarchisten en marxisten verwelkomde de machtsovername. In de jaren dertig van de vorige eeuw waren in Nederland twee verenigingen actief die 'bevriend waren' met de communistische Sovjet-Unie.

DOOR PROF. DR. GERRIT VOERMAN

De Oktoberrevolutie van 1917 zette in Nederland het beeld van Rusland op zijn kop. De publieke opinie, die tamelijk welwillend was komen te staan tegenover het regime van de tsaren, keerde zich in felle bewoordingen tegen hun onrechtmatige opvolgers, de bolsjewieken. Een kleine radicale groep van anarchisten en marxisten daarentegen verwelkomde enthousiast de machtsovername. Hun gejuich werd echter overstemd door de tegenstanders. Op een kleine uitzondering na was Nederland anticomunistisch – evenals vrijwel de gehele westerse wereld. Deze antistemming ten aanzien van de Sovjet-Unie zou gedurende haar gehele bestaan in meerdere of mindere mate aanhouden. Hoewel de kapitalistische staten vroeger of later het belang van enige vorm van samenwerking inzagen, bleven zij het communistische Moskou als hun aartsvijand zien. De Sovjet-Unie raakte hierdoor in het isolement. Er was haar dan ook veel aan gelegen haar slechte imago in het Westen op te vijzelen. Door steun te verwerven in de kapitalistische wereld, zou Moskou als het

ware van binnenuit druk kunnen uitoefenen op de vijandige regeringen. Bij de vorming van zo'n bruggenhoofd was een belangrijke rol weggelegd voor de zogeheten 'vriendschapsverenigingen', organisaties die propaganda maakten voor de Sovjet-Unie en haar 'nieuwe' cultuur, en die sympathisanten trachten te organiseren. In Nederland waren dat het Genootschap Nederland – Nieuw Rusland en de Vereniging van Vrienden van de Sovjet-Unie (VVSU).

ANTICOMMUNISME

De verzuilde, overwegend behoudend-burgerlijke Nederlandse samenleving was sterk anticomunistisch. De regering in Den Haag peinsde er niet over het nieuwe regime te erkennen. Pas in 1942 kwam het zover, bijna een jaar na de aanval van nazi-Duitsland op de Sovjet-Unie. Naast de ideologische afkeer van het bolsjewisme speelde bij deze afhoudende opstelling ook de annulering van de Russische staatsschulden door Lenin een rol. Tevens vreesde Den Haag dat door een volkenrechtelijke erkenning de invloed van de Sovjet-Unie in Nederlands-Indië zou toenemen.

De overwegend vijandige opstelling van de Nederlandse politiek ten aanzien van de Sovjet-Unie gold ook de Communistische Partij van Nederland (CPN), de enige partij in de Tweede Kamer die zich geheel identificeerde met het 'proletarische vaderland'. Vanwege haar vermeende staatsgevaarlijke karakter zat de overheid de CPN dicht op de huid. Zo hield de inlichtingendienst de partij nauwlettend in de gaten, en had de partij vaak moeite zalen te huren, en verboden burgemeesters vertoningen van Sovjet-films. Ondanks dit ijzige klimaat groeide de CPN in de jaren na de Oktoberrevolutie behoorlijk. Bij de Tweede Kamerverkiezingen in 1918 kreeg zij twee zetels; het ledental steeg in een paar jaar van zo'n 500 naar ruim 2.400. De jaren dertig vormden een hoogtijperiode voor de Nederlandse communisten. Terwijl het Westen gedompeld was in een zware economische crisis met massale werkloosheid, leek de Sovjet-Unie de superioriteit van een geleide economie aan te tonen. Het vermeende socialistische succes straalde op de CPN af: in 1937 telde de partij meer dan 10.000 leden,

en bij de Tweede Kamerverkiezingen behaalde zij vier zetels – een record.

REVOLUTIE BLEEF UIT

Niet alleen in Nederland, ook elders in de wereld bestond een uiterst negatief beeld van de Sovjet-Unie. De bezorgdheid hierover in het Kremlin leidde in 1925 tot de oprichting van het *Vsesoeznoje Obsjtsjestvo Kulturnoj Sjazzi s Zagranitsej* (VOKS: de Al-Unie Vereniging voor de Culturele Betrekkingen van de Sovjet-Unie met het Buitenland). Officieel stelde de organisatie zich ten doel de door de Eerste Wereldoorlog en de burgeroorlog verbroken culturele banden met het buitenland weer aan te halen. In de praktijk was zij er echter op gericht het anticommunisme in West-Europa te neutraliseren en steun voor de Sovjet-Unie te verwerven in kringen van linkse intellectuelen. Bij de totstandkoming van het VOKS speelde mee dat de Sovjet-Unie in het midden van de jaren twintig internationaal in een vrijwel totaal isolement verkeerde. De verhoopde revolutie elders in Europa bleef uit. De Communistische Internationale, het door Moskou geleide verbond van communistische partijen waarvan ook de CPN lid was, kreeg opdracht toenadering te zoeken tot de sociaal-democratie. Binnen deze eenheidsfronttactiek paste het VOKS uitstekend. De revolutionaire stormloop maakte plaats voor het propaganda-offensief. Op vreedzame wijze moesten hulptroepen worden gemobiliseerd die een tegenwicht konden bieden aan de vijandige publieke opinie in het Westen.

In de verleidingspogingen van het VOKS stond de cultuur centraal. Gefinancierd door de Sovjet-staat spande

de organisatie zich in westerse intellectuelen en kunstenaars kennis te laten maken met wat als de culturele verworvenheden van het socialisme werd gepresenteerd. Het VOKS voorzag vriendschapsverenigingen elders in de wereld van artikelen en foto's voor hun periodieken, of assisteerde hen bij de inrichting van tentoonstellingen of het vertonen van films. Het bemiddelde bij de optredens van Sovjet-musici in andere landen, en nodigde invloedrijk geachte westerlingen naar de Sovjet-Unie uit, die vervolgens door de organisatie zelf werden ontvangen en rondgeleid langs zorgvuldig geselecteerde plekken. Op deze wijze wilde het VOKS een 'zuiver' beeld geven van het cultuurleven in de Sovjet-Unie. Een paar jaar na de oprichting van het VOKS werd er een nieuwe organisatie in het leven geroepen die een rol moest spelen in het bespelen van de westerse publieke opinie. Tijdens de viering van de tiende verjaardag van de Oktoberrevolutie in november 1927 werd in Moskou door zo'n duizend afgevaardigden uit bijna vijftig landen de Internationale Vereniging van Vrienden van de Sovjet-Unie (IVVSU) opgericht. De Vereniging wilde de 'sympathie en de solidariteit van de internationale proletarische massa's met de eerste proletarische staat' tot uitdrukking brengen en de 'leugens en verdachtmakingen' in de kapitalistische pers over de Sovjet-Unie weerleggen met 'objectieve informatie' over het socialistische moederland. Ook deze organisatie zou nauwgezet de koers van het Kremlin volgen. De oprichting van de IVVSU naast het VOKS leidde tot concurrentiestrijd tussen beide organisaties, ook al bedienden zij verschil-

lende doelgroepen – het VOKS de progressieve intellectuelen en kunstenaars in het Westen, de IVVSU de arbeiders.

VRIENDEN VAN DE SOVJET-UNIE

Na de bijeenkomst in Moskou richtte de CPN'er Leo van Lakerveld begin 1928 de Vereniging voor Volks Cultuur (VVVC) op. Zij wilde de Nederlandse arbeiders in contact brengen met de 'nieuwe' cultuur van de Sovjet-Unie en de socialistische opbouw die daar plaats had. 'Dit is uit het hart gegrepen van den klassenbewusten proletariër, die intuïtief gevoelt dat het gebeuren in dit land, dat bedreigd en aangevallen wordt door de gehele kapitalistische wereld en haar pers, zijn volle belangstelling waard is', aldus *De Tribune*, de krant van de CPN. De VVVC organiseerde voordrachten, concerten, toneel- en cabaretvoorstellingen en vertoningen van Sovjet-films. De zondagse filmochtenden die de vereniging in Amsterdam hield waren zeer populair. De VVVC bood vooral ontspanning, vertier en gezelligheid. Zij betrok ook jonge kunstenaars bij haar activiteiten, zoals filmer Jorens Ivens (1898-1989), illustrator Han Pieck (1895-1972) en schrijver Jef Last (1898-1972). Verder organiseerde zij reizen van delegaties van arbeiders naar de Sovjet-Unie. Op deze wijze konden die zich persoonlijk overtuigen van de socialistische verworvenheden.

In maart 1931 maakte de VVVC plaats voor de Vereniging van Vrienden van de Sovjet-Unie (VVSU). Van Lakerveld werd als secretaris opgevolgd door zijn partijgenoot Gerard van het Reve sr. (1892-1975). De VVSU streefde ernaar een massaorganisatie met een het gehele land omspannend netwerk

De Centrale Inlichtingendienst hield de CPN nauwlettend in de gaten, de partij had vaak moeite zalen te huren en burgemeesters verboden vertoningen van Sovjet-films

van afdelingen te worden, waarin alle sympathisanten met de Sovjet-Unie waren samengebracht. Het aantal leden steeg behoorlijk: van ruim 7.000 in het voorjaar van 1932 tot 22.000 anderhalf jaar later. Daarna liep het ledental terug. Zoals de naam al aangaf, koos de VVSU ondubbelzinnig partij voor de Sovjet-Unie en maakte zij zich sterk voor de diplomatieke erkenning. 'Wij zijn voor de Sowjets!', schreef de redactie in haar eerste nummer, *Feiten uit de Sovjet-Unie* geheten (later omgedoopt tot *Rusland van Heden*). Het blad wilde de successen van de socialistische opbouw van de Sovjet-Unie onder de aandacht van de Nederlandse arbeiders

VVSU de socialistische vooruitgang in het arbeidersparadijs te populariseren.

BERLAGE EN RIETVELD

Ook de Amsterdamse bohémien en journalist Adriaan Pieter ('Apie') Prins (1884-1958) had in het najaar van 1927 in Moskou de tiende herdenking van de Oktoberrevolutie bijgewoond. Terug in Nederland, ging hij met zijn echtgenote, de pedagoog Ina Prins-Willekes MacDonald (1886-1979), aan de slag om een vereniging voor culturele betrekkingen met de Sovjet-Unie op te richten. Een jaar later kwam het Genootschap Nederland - Nieuw Rusland tot stand. Prins schreef het VOKS dat bewust voor de politiek-neutrale aanduiding 'Rusland' was gekozen. 'Onder een andere naam, bijvoorbeeld de "Vereniging van vrienden van de Sovjet-Unie" zou het werk in Nederland niet eenvoudig uitgevoerd kunnen worden.' Al snel telde het Genootschap 300 leden. Prins, de drijvende kracht achter de organisatie, had zijn uiterste best moeten doen om de door hem benaderde personen in beweging te krijgen. 'Anfangs waren alle bang sich an Sovjet-Russland zu brennen,' schreef hij aan het VOKS. Moskou was overigens minder blij met de verhullende naam, die eind 1932 zou worden gewijzigd in Genootschap Nederland - U.d.S.S.R. Het Genootschap groeide tot 600 leden in december 1930, waarna een daling intrad. De oplage van het blad *Nieuw Rusland* schommelde tussen de 1.000 en 2.000 exemplaren.

Anders dan de VVSU was het Genootschap er niet op uit een massaorganisatie te worden. Het richtte zich in de eerste plaats op intellectuelen en kunstenaars. Onder hen waren communisten als de beeldhouwer Hildo Krop (1884-1970), de schilder Peter Alma (1886-1969), de historicus Jan Romein (1893-1962), de wiskundige Gerrit Mannoury (1867-1956) en de al genoemde Ivens en Last. Ook buiten de kring van de CPN kreeg het genootschap enige aanhang. De architecten Hendrik Berlage (1856-1934) en Gerrit Rietveld (1888-1964) voelden zich eveneens aangetrokken tot wat zij als een

reusachtig maatschappelijk experiment zagen: de planmatige constructie in de Sovjet-Unie van een nieuwe mens in een nieuwe gemeenschap. Ook de artistieke kant werkte op sommigen als een magneet. Zelfs de prominente liberale jurist Benjamin Telders was enkele jaren lid van het Genootschap. Het genootschap had als doel 'door onpartijdige voorlichting het contact tussen de Nederlandsche cultuur en de cultuur der volkeren van de U.d.S.S.R. te bevorderen.' Er werden in Nederland lezingen, voordrachten (van bijvoorbeeld Ivens), concerten (het Glazoenov-kwartet trad onder meer op), voorstellingen van films (van onder anderen Sergej Eisenstein) en tentoonstellingen (over grafiek en boekdrukkunst in de Sovjet-Unie) georganiseerd. Ook bood het Genootschap aan haar leden de mogelijkheid studiereizen naar de Sovjet-Unie te maken.

De belangrijkste activiteit van het Genootschap was ongetwijfeld de uitgave van het blad. Dit werd geredigeerd door de redacteur van de liberale *Nieuwe Rotterdamse Courant*, Johan Huijts. Hierin stonden overwegend artikelen van Sovjet-makelij. Vanzelfsprekend importeerde het blad met deze beschouwingen ook de geautoriseerde Sovjet-visie op onderwerpen als cultuur, architectuur, literatuur en dergelijke. Ook de bijdragen van Nederlandse medewerkers – vooral gewijd aan opvoeding en onderwijs – blonken doorgaans niet uit in kritiek. De redactie meende dat de binnenlandse pers al voldoende vuil spuide over de Sovjet-Unie, en daar wilde zij niet aan meedoen. Hier en daar werden wel gebreken signaleerd, maar de grondtoon bleef altijd positief: er werd in de Sovjet-Unie groots, baanbrekend werk verricht, Romein bijvoorbeeld was zeer te spreken over de sociale resultaten van het Vijfjarenplan. Met dit voorbeeld is ook aangegeven dat het Genootschap verder ging dan alleen de behandeling van culturele thema's, zoals eerst de bedoeling was.

MANTELORGANISATIES

Het optreden van de VVSU en het Genootschap als pleitbezorger van

Affiche uit de jaren dertig

brengen en de 'boosaardige laster en leugen' van de burgerlijke pers weerleggen door 'de feiten te laten spreken'. De redactie sloeg hierbij een verheerlijkende toon aan. Juichend werden aan de hand van allerlei cijfers de verworvenheden van het Vijfjarenplan opgesomd. 'De welvaart der gansche massa in de Sovjet-Unie neemt van dag tot dag toe'. Werkloosheid en uitbuiting kwamen niet meer voor. Met de collectivisatie werden 'ontzagelijke successen' geboekt. Ook via tentoonstellingen en avonden waarop 'lichtbeelden' of films werden vertoond, trachtte de

Moskou roept de vraag op of deze organisaties als een bijwagen van de CPN en de Sovjet-Unie kunnen worden beschouwd. In de leninistische theorie neemt de communistische partij als de voorhoede van de arbeidersklasse op de weg naar het socialisme, een dominante positie in. Een middel om arbeiders en intellectuelen mee te krijgen waren 'partijloze' organisaties. Ogenschijnlijk hadden die geen binding met de communistische partij, maar achter de schermen trokken communisten er wel degelijk aan de touwtjes. De bedoeling van Moskou was om met deze 'mantelorganisaties' sympathiserende personen die niet bij de communistische partij waren aangesloten, politiek voor zijn karretje te spannen. De organisaties konden bijvoorbeeld door beïnvloeding van de publieke opinie druk uitoefenen op regeringen om de Sovjet-Unie vriendelijk tegemoet te treden. Tegelijk poogden zij hun niet-communistische aanhang voor de partij te winnen.

Het Genootschap en de VVSU bezwoeren dat zij neutraal waren en wezen alle aantijgingen dat zij mantelorganisaties waren verontwaardigd van de hand. De VVSU beschouwde zich als 'een verband, dat boven de politieke groeperingen in het land staat'. Dat betekende niet dat de VVSU onpartijdig was: zij wond er immers geen doekjes om dat zij pal achter de Sovjet-Unie stond. Men ontkende echter dat er banden met de CPN waren. Aan het feit dat kopstukken als Van Lakerveld en Van het Reve overall bekend stonden als CPN-lid, werd gemakshalve voorbijgegaan. Het Genootschap had onpartijdigheid eveneens hoog in zijn vaandel geschreven. 'De vereniging onthoudt zich

Affiches uit de jaren dertig

van iedere partijstelling, bemoeiing of propaganda in kwesties van politiek en economie, in den ruimsten zin,' zo luiden de statuten. Anders dan de VVSU leek het Genootschap niet direct onder communistische leiding te staan – alhoewel de communistische sympathieën van de eerste voorzitter, de journalist Henri Wiessing (1878-1961) wijd en zijd bekend waren. Dat Prins, de spil van het Genootschap, evenals zijn echtgenote lid was van de CPN, was een goed bewaard geheim – totdat de archieven in Moskou open gingen. In 1930 schreef Prins aan het VOKS dat hij de CPN-leiding op de hoogte hield van wat er zich afspeelde in het Genootschap. 'Niets kan gedaan worden zonder de goedkeuring van de communistische partij.'

Voor de Nederlandse regering was er geen sprake van neutraliteit van het Genootschap of VVSU. In 1934 verbood zij rijksambtenaren lid te zijn van beide verenigingen, omdat het communistische mantelorganisaties zouden zijn.

AUTHENTIEKE BRON

'Het tijdschrift wil niet méér dan een spiegel zijn.' Dit was in een notendop het credo van *Nieuw Rusland*, het orgaan van het Genootschap. De redac-

tie wilde rechtstreeks weergeven wat er in de Sovjet-Unie leefde, en direct inzicht verschaffen in de cultuur van de nieuwe samenleving door de feiten te laten spreken. Het tijdschrift beoogde 'een betrouwbare authentieke bron van gegevens' te zijn. Ook de VVSU wenste 'objectieve' voorlichting te geven. Niet voor niets heette haar blad *Feiten uit de Sovjet-Unie*. Niettemin was de feitelijke informatie die zij pretendeerden te bieden, in mindere (het Genootschap) of meerdere mate (de VVSU) doortrokken van indirecte of directe propaganda voor de socialistische moederstaat. Zij fungeerden zo inderdaad als een spiegel, maar anders dan zij zelf bedoelden. Het Genootschap en de VVSU gaven niet de realiteit van de Sovjet-Unie weer, maar weerkaatsten het beeld dat de machthebbers in het Kremlin daarvan wilden scheppen. Dat zal mede de verklaring vormen voor het feit dat hun bereik uiteindelijk beperkt is gebleven. ■

GERRIT VOERMAN IS HOOFD VAN HET DOCUMENTATIECENTRUM NEDERLANDSE POLITIEKE PARTIJEN (DNPP) VAN DE RIJKSUNIVERSITEIT GRONINGEN EN HOGLERAAR ONTWIKKELING EN FUNCTIONEREN VAN HET NEDERLANDSE EN EUROPESE PARTIJSTELSEL.

De Nederlandse regering verbood rijksambtenaren lid te zijn van het Genootschap of de VVSU, omdat het communistische mantelorganisaties zouden zijn

De barbaren geven het voorbeeld

BRUNO NAARDEN

Een historisch overzicht van de Russische kunst wordt gegeven door: W. Bruce Lincoln, *Between Heaven and Hell. The Story of a Thousand Year of Artistic Life in Russia* (New York 1998). Voor het Russische beeld van het Westen en het Westerse

beeld van Rusland zie: B. Naarden, *Socialist Europe and Revolutionary Russia. Perception and Prejudice, 1848-1923* (Cambridge 1992); M. Malia, *Russia under Western Eyes. From the Bronze Horseman to the Lenin Mausoleum* (Cambridge Mass./Londen 1999). De artikelen van De Vogüé werden gebundeld en beleefden acht drukken onder de titel *Le roman russe*. Het boek verscheen voor het laatst in 1971 in Montreux en werd toen voorzien van een inleiding door Pierre Pascal.

Kritisch realisme in de schilderkunst

PAULINE MICHGELSEN

A. Bird, *A History of Russian Painting* (Oxford 1987); D. V. Sarabianov, *Russian Art. From Neoclassicism to the Avantgarde, 1800-1917* (New York 1990); N. Rzhevsky (ed.), *The Cambridge Companion to Modern Russian Culture* (Cambridge 1998); C. Gray, *The Russian Experiment in Art 1863-1922* (Londen/New York 1961), Revised ed. Marian Burleigh-Motley 1986; M. Cullerne Bown, *Socialist Realist Painting* (New Haven/Londen 1998).

Het 'Machtige Hoopje'

WILLEM VIJVERS

De belangrijkste hedendaagse auteur over Russische muziek is ongetwijfeld R. Taruskin. De meeste besproken componisten komen aan de orde in zijn *Defining Russia musically* (1997) en *Musorgsky; Eight essays and an epilogue* (1992). Taruskin gaat diep in op bijzondere kwesties en is meer voor de echte liefhebbers. Aanbevolen wordt verder het boek van F. Maes, *Geschie-*

denis van de Russische muziek; van Kamarinskaja tot Babi Jar (1996), gebaseerd op het werk van Taruskin. Maes zet zich daarbij ten onrechte af tegen D. Redepenning, wiens *Geschiede der russischen und der sowjetischen Musik*; Band 1; Das 19. Jahrhundert (1994) zeer lezenswaardig is en zeker niet ouderwets van opvatting. Dat laatste is wel het geval met Erik Stahl's *Den russiske musiks historie*; band 1 (1995) tot en met Rubinstein en Serov, band 2 (1997) tot 1917. Dit boek is voornamelijk beschrijvend (in het Deens) en schitterend uitgegeven met vele notenvoorbeelden. Het meest recente boek gewijd aan het 'Machtige Hoopje' is S. Neef, *Die Russischen Fünf* (Berlijn 1992). St. Campbell heeft een nuttige keuze gemaakt uit gepubliceerde Russische bronnen en in het Engels vertaald en van korte inleidingen voorzien: *Russians on Russian Music, 1830-1880; an anthology* (1994).

Het Russisch mecenaat

M.F.F. GROSHIDE-VAN DE RIET

Een informatief en rijk geïllustreerd werk over de Moskouse ondernemers, waarin hun denken en doen vanuit historisch, economisch, religieus en cultureel gezichtspunt wordt belicht is J.L. West en I. A. Petrov (ed.), *Merchant Moscow – Images of Russia's Vanished Bourgeoisie* (New Jersey 1998). Over de kunstzinnige activiteiten van ondernemers die Moskou tot het centrum voor de ontwikkeling van de moderne Russische kunst maakten: B. W. Kean, *All the Empty Palaces – The Merchant Patrons of Modern Art in Pre-Revolutionary Russia* (Londen 1983). G.W. Költzsch, konzipiert und herausgegeben von, *Morosow – Schtschukin: Die Sammler* (Keulen 1993) is een catalogus van de expositie in Essen 1993 en bevat behalve schitterende reproducties, informatie over de Russische kunst en een gedetailleerde uiteenzetting over de invloed van de verzamelingen van Morozov en Sjtsjoekin op de ontwikkeling van de moderne Russische schilderkunst.

De Steentijd en de Zilveren Eeuw

HANS BOLAND

Anna Achmatova, *Vlucht van de tijd* (A'dam 1989); Anna Achmatova, *Maar mijn liefde voor jou maakt me machteloos* (A'dam 1999); Lidia Tsjoeikovskaja, *Ontmoetingen met Anna Achmatova 1938-1962* (A'dam 1982); Nadjezjda Mandelstam, *Memoires* (A'dam 1971); Marina Tsvetajeva, *Levend over leven* (A'dam 1996); Marina Tsvetajeva, *Werken* (A'dam 1999); Marina Tsvetajeva, *Ik loop over de sterren* (A'dam 2000); Boris Pasternak, *Dokter Zjivago* (Bruna, 1958); Nikolaj Goemiljov, *De giraffe* (A'dam 1985); Alexandr Poesjkin, *De novellen in verzen* (Breda 1999); Hans Boland, *Russische zon* [over Poesjkin] (A'dam 1999); *Spiegel van de Russische poëzie* (A'dam 2000).

Revolutionaire kunstbuit: erfgoed of handelswaar?

JANINE JAGER

W. Bayer (Hg.), *Verkaufte Kultur. Die sowjetischen Kunst- und Antiquitätenexporte 1919-1938* (Frankfurt am Main 2001) is een bundel artikelen van een tweedaags internationaal symposium over de Russische kunstexporten in de jaren twintig en dertig in Wenen op 16-17 juni 2000; het bevat literatuur en bronnen per artikel en is geïllustreerd. N. Il'in en N. Semenova, *Prodannye sokrovisitsja Rossii* [De verkoop van Ruslands schatten] (Moskou 2000); een Engelstalige editie is in voorbereiding. Het boek heeft een index, literatuur- en bronnenopgave, bevat documenten en veel schitterende foto's. R.C. Williams, *Russian art and American money 1900-1940* (Cambridge, Mass. 1980) was de eerste en lange tijd enige Westerse publicatie over het onderwerp. Deels herzien en samengevat in: R.C. Williams, *Russia imagined. Art, culture, and national identity, 1840-1995* (New York 1997). G. Norman, *The Hermitage. The biography of a great museum* (Londen 1997).

Culturele vrienden van de Sovjet-Unie

GERRIT VOERMAN

F. Baruch, *Aan de grenzen voorbij. Over de betrekkingen tussen Nederland en de USSR, 1917-1987*

(A'dam 1987); M. de Boeij, *Het Genootschap Nederland-Nieuw Rusland*, doctoraalscriptie Slavische Taal- en Letterkunde Rijksuniversiteit Groningen (Groningen z.j. [1994]); S. de Boer, 'De SDAP en Rusland, 1917-1939. Van tactisch verschil tot vijandschap', in: *Rusland in Nederlandse ogen. Een bundel opstellen* (A'dam 1986), blz. 163-186; B. Knapen, *De lange weg naar Moskou. Nederlandse relaties tot de Sovjet-Unie, 1917-1942* (A'dam/Brussel 1985); M. van Lonkhuyzen, P. Reinders en Y. Kramer, 'Het Genootschap Nederland-Nieuw Rusland', refereat Nieuwste/Contemporaine Geschiedenis Rijksuniversiteit Groningen (Groningen 1978); L. Nemzer, 'The Soviet Friendship Societies', in: *Public Opinion Quarterly*, Spring 1949, blz. 265-284; G. Voerman, *De meridiaan van Moskou. De CPN en de Communistische Internationale, 1919-1930* (A'dam 2001).

BS Archeologie

DOUWE YNTEMA

A. Carmiggelt (red.), *Opgespoord verleden. Archeologie in de Betuweroute* (Abcoude 2001), Unipers, 208 blz.; K.J. Stehouwer, *Sporen aan de wand; de speurtocht naar prehistorische vuursteenmijnbouw in Zuid-Limburg* (Abcoude 2000), Unipers, 80 blz., f 25,-; M. Daniels, *Daniels. Archivaris, archeoloog, Nijmegenaar* (Nijmegen 2000), Gemeente Nijmegen, 247 blz., f 49,50; T. Holleman, *Poorten van de Tijd* (Abcoude 2001), Unipers, 239 blz., f 34,90; M. Beard en J. Henderson, *Classical Arty. From Greece to Rome* (Oxford 2001), Oxford University Press, 296 blz., f 49,50; J. Elsner, *Imperial Rome and Christian Triumph. The Art of the Roman Empire AD 100-450* (Oxford 1998), Oxford University Press, 297 blz., f 42,50; R. Osborne, *Archaic and Classical Greece* (Oxford 1998), Oxford University Press, 270 blz., f 42,50; D. Preziosi en L.A. Hitchcock, *Aegean Art* (Oxford 1999), Oxford University Press, 252 blz., f 44,50; H. Halbertsma, *Friesland's Oudheid. Het rijk van de Friese Koningen, opkomst en ondergang* (Leeuwarden, 2000), Noord Neder-